

О.М.Анципирович,
старший викладач
(Білоруський державний
педагогічний університет ім. М.Танка)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МУЗИЧНО-МОВНОЇ ЗДІБНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ІНШОНАЦІОНАЛЬНОЮ МУЗИКОЮ

Теорія та практика музичного виховання через специфіку музики як універсальної мови можуть одночасно розв'язувати завдання як естетичного виховання, так і виховання пошани до явищ інших культур.

Оскільки метою музичного виховання дошкільників є формування початків музично-естетичної культури дітей, актуальним завданням стає пошук такого компонента музичної культури особистості, реалізація якого однаково сприяє як музичному розвитку, так і формуванню уявлень про різні культури, емоційно-позитивному ставленню до їх носіїв.

Таким компонентом, на наш погляд, є музично-мовна здібність – своєрідний інструмент освоєння музичної мови як системи виразних засобів, що склалася історично. Музика різних національних і регіональних культур виступає в цьому випадку сукупністю мов. У розгляді поняття “музично-мовна здібність” ми виходимо з визначення, запропонованого М.Арановським і розробленого на основі загальної теорії здібностей С.Рубінштейна в експериментальних дослідженнях Д.Кирнарської і Ф.Малухової. С.Рубінштейн визначив, що загальним компонентом різних розумових здібностей, кожна з яких має і свої специфічні особливості, є якість процесів аналізу (а, отже, й синтезу) і генералізації відносин. Таким чином, операції аналізу, синтезу й узагальнення відносин, які, будучи загальнорозумовими операціями і реалізуючись на музичному матеріалі, складають основу музичного мислення як компонента музично-естетичної культури особистості й тісно пов'язаної з ним музично-мовної здібності. Оскільки найбільш цілісними узагальненнями всіх сторін музичної побудови є узагальнення стильового характеру, що включає й стилістику музики

різних культурних традицій, Д.Кирнарська пропонує визначити музичність, що є основою музичної культури особистості, як "здібність до правильного стильового відчуття", що ґрунтується на розвиненій музично-мовній здібності.

Узагальнення багатьох музичних текстів і виведення певних стереотипів зв'язків звуків відбувається за допомогою музично-мовної здібності. Отже, насичення слухового досвіду достатньою кількістю одностильових зразків веде за собою узагальнення повторюваних у даному стилі музично-структурних закономірностей, а, отже, й розвиток музично-мовної здібності. Теза про важливість накопичення слухового досвіду не береться під сумнів у музично-педагогічній літературі. Проте будь-який слуховий досвід неминуче є досвідом стиле-слуховим. Так, за словами М.Михайлова, будь-який слуховий досвід "узагалі" є абсурд, бо він завжди формується на основі сприйняття певного кола творів, що належать до певного стилю.

Виникнення позитивних емоцій і інтересу до звучної музики як передумови успішного накопичення слухового досвіду пов'язано із взаємодією короткочасної та довготривалої пам'яті слухача. У довготривалій пам'яті в згорнутому вигляді кодується весь слуховий досвід, у ній "западають" звукові відношення, що найчастіше повторюються, й утворюється внутрішня, не обов'язково усвідомлювана система правил, яка їх пов'язує. У момент сприйняття незнайомої музики активізується короткочасна пам'ять, відбувається звірення музичної інформації з тією, що вже зберігається в довготривалій пам'яті, унаслідок чого здійснюється прогнозування найближчого музичного майбутнього. Якщо є дуже різке відхилення нового матеріалу від того, який прогнозується, відбувається зрушення в емоційних оцінках звучного матеріалу в негативний бік.

Із цього виходить, що емоційно-позитивне ставлення у слухача, незалежно від його віку, викликає музика, інформація про закономірності якої в тому або іншому вигляді вже міститься в довготривалій пам'яті. Тому не дивною є несприйнятливості дорослого слухача, що знаходиться по відношенню до мови багатьох стилів у положенні "мауглі". Результати спостереження за процесом сприйняття дошкільниками музики різних стилів дозволили М.Ройтерштейну стверджувати, що діти однаково сприймають різноманітні способи викладу музичної думки, різноманітні стилі музики, що вони з цікавістю, швидко й успішно освоюють різні музичні мови.

Педагогічні дослідження Ю.Алієва, Н.Корсунської, С.Старобинського висвітлюють окремі аспекти проблеми сприйняття школярами музики різних стилів. Для цього ж віку з метою професійної орієнтації Д.Кирнарською розроблені тести для визначення рівня розвитку музично-мовної здібності. Розгляд музичної мови як семіотичної системи ставить її в один ряд з іншими знаковими системами, що припускає і схожі механізми їх засвоєння. Як мовлення, так і музична мова, несвідомо засвоюються вже в дошкільному віці й, на думку К.Тарасової, одразу як система в єдності трьох її основних складових: "семантики", "лексики" і "граматики", починаючи з їх найелементарніших компонентів. Музика різних стилів з її мовними особливостями також легше засвоюється в дошкільному віці, а сама здібність до сприйняття різної стилістики з віком знижується так само, як і здібність до засвоєння різних мов.

Однак говорити про розвиток музично-мовної здібності як такої у дошкільному віці важко, оскільки навіть старші дошкільники на незначному рівні володіють розумовими операціями, необхідними для розуміння структурних закономірностей музичної мови, а становлення сприйняття інтонаційного аспекту музики випереджає становлення сприйняття аналітичної форми. Але при виділенні таких полярних форм у музичній мові, як аналітична й інтонаційна, слід підкреслити, що розведені мовою аналітичні засоби і протоінтонації зливаються в музичному вислові, що говорить на користь одночасного їх пізнання суб'єктом, незалежно від віку слухача. Отже, йдеться про неминучість розвитку елементарних проявів музично-мовної здібності вже в дошкільному віці, що виражаються в емоційно-позитивному ставленні до музики іншої культури, пізнаванні її зразків, інтересі до позамузичних символів культури. Тому є підстави вважати, що в дошкільному віці дитина здатна й повинна засвоювати музику різних стилів і етнічних традицій: і свою рідну (як цілісну систему, "мову", враховуючи великі можливості насичення музичного досвіду цим стильовим пластом), і інонаціональну (у вигляді елементарних компонентів "лексики", "граматики").

Труднощі у сприйнятті музики різних культурних традицій багато в чому пов'язані з необхідністю подолання слухових стереотипів, що вже склалися (Ш.Гусейнова, Т.Гальцева, Ф.Малухова, А.Юсфін). У дошкільника такі стереотипи не вироблені, і є можливість паралельного засвоєння стилістики, характерної для музики різних культурних традицій, сприйняття й виконання якої актуалізує музично-мовну здатність.

Методичні підходи до залучення слухачів до інонаціональної музики при деякій їх відмінності багато в чому співзвучні один одному. Усі вони більшою чи меншою мірою спираються на спільність архетипів, утілених у різних музичних культурах, і на специфічність музично-мовних особливостей цих культур.

Грунтуючись на положенні про багаторівневу структуру музичного сприйняття (дослідження А.Готсдінера, В.Медушевського, В.Холопової, А.Торопової), Ф.Малухова пропонує триелементну модель психосемантичних рівнів музичної мови. Перший рівень – рівень архаїчних форм музичної свідомості, на якому "енциклопедія світовідчуття" (вираз В.Медушевського) відображена в інтонаційній формі. Це універсальний шар музичної свідомості поза цивілізаційними, національними й культурними відмінностями. Другий – рівень конвенціональних форм музичної свідомості – закріплення в різних культурах музичних архетипів у стилістично-мовних варіантах, що відображають історично-цивілізаційні особливості виразу архетипних значень. Третій рівень – рівень семіотичних форм музичної свідомості, який існує та сприймається через інтонаційні кліше, що закріпилися.

Більшість дошкільників знаходиться на першому етапі розвитку музичного сприйняття, на якому художній світ постає в дифузному вигляді; у ньому повністю відсутні вищі рівні значення, а опорного значення набуває оточуючий музику контекст, яким у дошкільному віці є гра. Підкресленою увагою до аналізу явищ, що відносяться до другого й третього, а частково й до першого рівнів, відрізняються практично всі спроби ознайомлення слухачької аудиторії з інонаціональною музикою.

Так, Т.Гальцева бачить рішення проблеми в диференціації слухача залежно від етнотипу й формування необхідного комплексу здібностей для сприйняття іншої музичної традиції. Ш.Гусейнова пропонує виявлення загальних семантичних, емоційно-виразних особливостей музики даних культур, уключення музики в контекст спеціально організованого художнього сприйняття. Підсумком, що свідчить про сприйняття, яке відбулося, має стати закріплення цілісного сенсорного образу за кожною з розглянутих музичних культур, що супроводжується установкою на їх рівноцінність. У методичних підходах Ф.Малухової передбачається актуалізація глибинних архетипів музичної мови через занурення в інше музично-мовне середовище й широкий контекст етнокультурних традицій, а потім освоєння конвенціональних засобів музичного виразу цієї культури.

Таким чином, можна виділити такі підходи до підбору музичного та позамузичного матеріалу, які дозволяють організувати ознайомлення дошкільників з іншонаціональною музикою: 1) підкреслення спільних рис різних музичних культур (схожі архетипи, протоінтонації, жанри) при первинному ознайомленні з окремою музичною культурою шляхом зіставлення явищ незнайомої музичної культури з явищами культури національної; закріплення за кожною з музичних культур цілісного матеріального образу, що супроводжується використанням доступних розумінню дошкільників позамузичних символів культури й освоєнням їх у різних видах дитячої діяльності; 2) виявлення й усвідомлення, а по можливості й засвоєння, що актуалізує розвиток музично-мовних здібностей, специфічних елементів музичних мов (звуквисотних і метроритмічних систем, інтонацій-символів та ін.) у різних видах дитячої музичної діяльності; 3) необхідність затвердження самоцінності кожної з культур як шляху до ухвалення, довіри до її цінностей, до розуміння "іншого", показ варіантів переосмислення явищ певної музичної культури представниками інших музичних культур; 4) ігрова форма занять-подорожей, по можливості об'єднання матеріалу, присвяченого кожній з культур, єдиним сюжетом.